

Микола Васьків

АЛТАЙ В УКРАЇНСЬКОМУ МАНДРІВНОМУ НАРИСІ 1930-х РОКІВ

Об'єктом характеристики у статті стали українські мандрівні нариси початку 1930-х років, в яких ідеться про Алтай, його природу, ресурси, економіку, ментальність і культуру місцевого населення. Аналізуються жанрові, нарративні, стилістичні особливості нарисів, форми і засоби «кута зору» українців на алтаїнізацію й екзотику краю.

Ключові слова: мандрівний нарис, Алтай, ойроти (алтайці), українізація, алтаїнізація, нарація.

На жаль, українська література до початку ХХ ст. не може похвалитися розлогою історією розвитку мандрівного нарису (якщо не брати до уваги багатой паломницької літератури до середини ХVІІІ ст.), такою, як англійська, французька, польська чи російська літератури. Можна зробити припущення, що цей жанровий різновид слабо розвивався в тих національних літературах, котрі репрезентували колоніальні народи. З середини 20-х років минулого століття жанр мандрівного нарису стає надзвичайно популярним як в літературах народів СРСР, так і в українській літературі.

Національно-культурне українське відродження межі ХІХ–ХХ ст. було основою визвольного руху 1917–1921 рр., а свого апогею досягло у 20-ті – на початку 30-х років, у період коренізації. Закінчується період «самовдоволеної пихи пирятинського домосідства, величної задоволеності кобеляцькими обр'яями» [6, 3] і починається процес пізнання себе самих. Навіть найяскравіші представники української культури зі здивуванням усвідомлюють, що є дуже багато невідомих або маловідомих фактів, явищ, речей не тільки в історії, культурі рідної нації, але й у її довікллі, ландшафтах, архітектурі та скульптурі міст і сіл. Виникає потреба заповнити лакуни. Тому, наприклад, наприкінці 20-х років В. Підмогильний і Б. Антоненко-Давидович із друзями сідають на велосипеди й мандрують Київщиною, Сумщиною, Полтавщиною, Катеринославщиною... Ідуть так, щоби можна було, крім іншого, зупинитися вдома у письменників (аналогі сучасних готелів чи готелів). Але ж була і ще одна причина – якомога краще пізнати околиці рідних Охтирки чи Чапель (тут пригадується також знайомство у дитячі та юнацькі роки В. Підмогильного з дослідником колишніх козацьких територій Д. Яворницьким).

Пізнаючи себе, представники української нації неминуче потребували пізнання навколишнього

світу. Адже справжня значимість України ставала зрозумілою через порівняння її з іншими державами, націями та культурами, через установаження багатовікових культурно-мистецьких зв'язків із зарубіжжям. «Все гостріше відчувається в масі органічний зв'язок між процесами, що відбуваються у нас, і процесами, що назрівають по найдальших кутках земної кулі» [6, 4]. Саме звідси йде зацікавлення «психологічною Європою», Сходом, який прокидався до звільнення від колоніального гніту, до творення нової культури, використовуючи багатющі надбання попередніх віків, зароджується теорія Хвильового про Євразійський Ренесанс. Потрібно було також добре знати історію й сучасність тих народів і народностей, яких Радянський Союз об'єднав в одну сім'ю. «Дружба народів – не просто слова, дружба народів – це правда жива». Зараз ці слова викликають насамперед іронію, але у них була значна частка і щирого переконання, і прагнення національно-культурного єднання, і взаємозбагачення.

Політика письменницьких і журналістських організацій, українських партійних та урядових діячів спрямовується на популяризацію України, для чого цілеспрямовано видаються чималі кошти на відрядження, інколи довготривалі. Так само не шкодують витрат на поїздки у найрізноманітніші куточки СРСР: в Карелію, на Крайню Північ, у Сибір і на Далекий Схід, на Алтай і в Середню Азію, на Кавказ і Закавказзя... Письменницькі делегації чи літератори-одинаки делегуються за кордон, щоби розповісти про політичний устрій, стан економіки, здобутки культури у країнах Заходу і Сходу, а головне – про життя робітництва, класову боротьбу, національне визволення тощо.

Чи не найбільше зацікавлення серед радянських регіонів у українських нарисовців викликав Алтай. У результаті цього в 1931–1933 рр. були опубліковані як мінімум три книги нарисів про цей унікальний край та його мешканців,

а також роман Володимира Гжицького «Чорне озеро» (у різних транскрипціях – Кара-Куль, Кара-Кель, Кара-Кол) і його ж короткі «подорожні зариси олівцем» «Алтай». Особливість нарисових книг полягала в тому, що жодна з трьох не створювалася професійними письменниками чи журналістами. Туризм того часу суттєво відрізнявся від нашого сучасного уявлення про нього. Зараз це – поїздка тим чи іншим видом транспорту, із зупинками в готелях, організованими екскурсіями і бажано з комфортом, без надмірних фізичних зусиль. Туризм 30-х років передбачав екстрим, інколи з ризиком для життя, проходження новими і важкими маршрутами, перебування в автентичних місцях наодинці з природою, яка вирізнялася прекрасними краєвидами. У цьому сенсі Алтай ідеально підходив для туристичних маршрутів, котрі освоювалися представниками різних регіонів СРСР, тому в усіх трьох книгах українських авторів згадується про те, що алтайські напівкустарні турбази постійно були переповнені – доводилося ночувати або в наметах, або шукати інші прийнятні притулки для ночівлі.

Ще однією особливістю цих книг є те, що вони створювалися кількома учасниками мандрів. Першою за часом (1931) була книга комсомольців-робфаківців Харківського політехнічного інституту Л. Авраса, В. Іткіса і П. Шматька «Алтин-Тау (Золоті гори): подорож до далекого Алтаю» [1]. Організатором екскурсії та ініціатором видання мандрівних нарисів був міський комітет ЛКСМУ.

Назва другої книги нарисів «У країні Алтин-Тау: дорожні нариси» (1932) указувала на те, що вона безпосередньо пов'язана з першою. Її авторами стали двоє з чотирьох учасників експедиції (В. Вовк, В. Русаков), організованої тим самим комітетом комсомолу. Але у ній намагалися «не забути» нікого, тому використовувалися уривки зі щоденників й двох інших туристів. Шлях пролягав тим самим маршрутом, що й у першій експедиції: залізницею до Бійська, потім уверх Катунню через Улалу і Чемал (селища), далі тайговими горами (3–4 км над рівнем моря) до озера Алтин-Куль (Телецького), після цього човном Бією до початкового пункту Бійська.

Під Алтаєм у всіх трьох книгах нарисів мається на увазі та його частина, яка становила у 1922–1948 рр. Ойротську (Ойратську) автономну область, а тепер це – Республіка Алтай. Дорогою від озера Алтин-Кель (Телецького) Бією до Бійська автори книги «У країні Алтин-Тау» чітко проводять межу Алтаю за місцем упадання в Бію ріки Лебедь. Відповідно переважна частина пригод мандрівки припадає на тодішню національну автономну область. Назва книги «По Казакстанському Алтаю: дорожні нариси» вказує на те, що екскурсанти нібито мандрували тільки територією цієї республіки. Насправді вони тільки починали і закінчували свій шлях на сході Казахстану,

а потім теж потрапляли в тайгу, до озер і рік теперішньої Республіки Алтай (Російська Федерація).

У 1933 р. вийшла книга «По Казакстанському Алтаю», в якій зазначався лише один автор – А. Б-в (А. Бірюков). Текст нарисів переповнений загадковими натяками на секретність подорожі, чим, імовірно, і пояснюється таємниче мовчання стосовно особи автора книги. Офіційно організатором поїздки було Харківське відділення державної турфірми «Укртур». Але й ці нариси писалися з використанням нотаток усіх учасників експедиції. Маршрут суттєво відрізнявся від двох попередніх, на що вказує й назва: залізницею до Семипалатинська, потім уверх Іртишем, після цього різко на схід до найбільш високогірної, південної частини Алтаю, Рахмановських джерел і озера, гірськими стежками вздовж вервечки озер до витоків Бухтарми і нею знову до Іртиша й Семипалатинська.

Остання книга вийшла найбільш сухою й нецікавою. Здавалося, що автор (а заодно і його супутники) зосередився винятково на власній персоні, переживаннях, труднощах дороги, котрі він долав. У результаті отримуємо казенний звіт про пройдені населені пункти, гори, ріки, перевали й озера, про те, де ночували, яка була погода, коли й чим харчувалися тощо. Основна ставка робилася на те, що це дійсно був туристичний похід з екстремальними пригодами, небезпеками для здоров'я і навіть життя. Нариси А. Б-ва писалися не для широкого читача, а швидше для туристів, котрі, ймовірно, повинні були пройти в майбутньому приблизно за тим самим маршрутом. Суконною, майже канцелярською мовою він викладає хроніку пересування, зате в деталях з малюнками пише про те, як правильно спорудити пліт, весло й уключини, наводить скрупульозний перелік продуктів харчування, одягу, мисливського й риболовецького спорядження, мінімально необхідного для вдалої мандрівки; як оформляти акредитиви і користуватися ними в дорозі тощо.

До речі, на відміну від авторів двох попередніх книг, мандрівників від «Укртуру» майже не цікавлять побут, культура корінних народів Казахстану й Алтаю, вони просто констатують, що зустрілися юрти, якісь домашні тварини тощо. Туристи говорять про казахів і киргизів, інколи їх об'єднують, повідомляючи про казахсько-киргизьку культуру. Складається враження, що казахами за інерцією А. Б-в називає й алтайців (ойротів), не зауваживши різниці між двома тюркськими народами. Вкрай скупко повідомляється про алтайські краєвиди, фауну і флору, хоча приховати захоплення від побаченого було неможливо. Та туристи й не намагалися приховати. Швидше за все, художніми талантами вони були обділені, а хорошого літературного редактора з якихось причин залучити до видання книги нарисів не вдалося.

Читання нарисів про мандри (С. Голованівського в Італію, І. Микитенка в Німеччину, В. Поліщука в Норвегію, Л. Недолі в Китай та ін.) дає підстави стверджувати, що часто письменники у 20–30-ті роки попутно виконували таємні завдання розвідувального чи політичного характеру (наприклад, зв'язок із представниками лівих партій). На відповідну місію є натяки і в тексті нарисів «По Казакстанському Алтаю». Зрозуміло, що завданням усіх туристів-нарисовців було проводити агітаційно-пропагандистську роботу (про це прямо йдеться у всіх трьох книгах) серед місцевого населення, яке стало на шлях соціалістичного розвитку. В. Вовк і В. Русаков навіть обурювалися, що студент-практикант із Новосибірська, який тимчасово став завідувачем туристичної бази, не виявив жодного зацікавлення до їх пропозиції «використати нас на культурно-політичній роботі: може, де треба доповідь зробити, може, влаштувати “ударний день”» [3, 98]. Коротше, «безініціативна він людина». Але у книзі А. Б-ва час від часу йдеться про виконання важливого завдання, утім, жодного прізвища екскурсантів не називається. Можливо, це їх завдання було пов'язане з перебуванням у прикордонній зоні, можливо, із зондуванням настроїв алтайців, які брали активну участь в антибільшовицькій боротьбі. Тобто про алтайців та який-небудь зміст розмов із ними нічого не сказано. Зараз можна лише здогадуватися, але серйозні підстави для припущень про таємну місію «екскурсантів» (й аж ніяк не попутну) є.

Починається книга А. Б-ва наведенням статистичної інформації про Казахстан і великі перспективи його розвитку відповідно до п'ятирічних планів. Невід'ємною характеристикою мандрівного нарису як жанру є використання довідкової літератури. Повідомляти про перспективні плани, порівнювати прийдешнє «світле майбутнє» з минулим (на зразок 1913 р.) чи сучасністю – загальне правило радянського мандрівного нарису. Тому подібну статистичну інформацію про здобутки радянської влади початку 30-х років та перспективи на найближчі роки наводять й автори книг «Алтин-Тау (Золоті гори)» та «У країні Алтин-Тау».

Перетворення справді вражали. Так, А. Б-в не стримує захоплення від гігантських масштабів Турксибу на початку й особливо в кінці книги, присвятивши йому навіть окремих, заключний, нарис. Кожен автор постійно згадує про те чи інше підприємство, по можливості детально описує його, з особливою скрупульозністю говорить про колгоспи, радгоспи й комуни, насамперед ойротські. Л. Аврас, В. Іткіс, П. Шматко, а також В. Вовк і В. Русаков зосереджують увагу на відтворенні змін у побуті, сімейних взаєминах, культурі, способах ведення господарства алтайців, котрі «завершать неймовірний перескок від феодального сучка – дерев'яної сохи – відразу

до соціалістичного колективного електроплуга» [3, 97], створюють «свою національну формою і соціалістичну змістом культуру» [3, 116] (ритуальна радянська формула).

З одного боку, це щирі переконання нарисовців, віра у швидку перемогу комунізму (хоча «електроплуг» так ніколи і не вийшов на поля). Ці переконання також стимулювалися загальною риторикою того часу, необхідністю отримати дозвіл Головліту, а найважливіше – організаторами туристичних поїздок, котрі перш за все за подібною інформацією й відправляли екскурсантів. З іншого боку, авторів «Алтин-Тау (Золотих гір)» приваблювала не тільки краса алтайських гір, озер та рік, економічних перетворень, а й своєрідність ойротської культури, адже процес алтайнізації так співзвучний із українізацією.

Теорія жанру нарису вимагає відтворення не тільки факту, а й людських характерів, хай і специфічних, окрім того, аналітичного осмислення зображеного. «Персонажі постають перед нами не стільки в дії, скільки в описі, аналітичній оцінці, в узагальненій сумарній характеристиці. <...> Розвиток оповіді в нарисі визначається не рухом дії від зав'язки до кульмінації й розв'язки, а послідовністю опису, спостереження, аналізу й пояснення явища, після завершення яких закінчується й нарис» [5, 56]. Зосередившись на власних персонажах і процесі пересування, А. Б-в із компанією «не побачили» в подорожі більше нікого з людей і не спробували узагальнити, осмислити побачене, виокремити неповторні риси місцевої, автохтонної культури.

Значно більше уваги зосереджують на відтворенні побуту й культури алтайців, характеристиці окремих представників цього тюркського народу і місцевих росіян автори «Алтин-Тау» й «У країні Алтин-Тау». Перебуваючи під впливом ідей побудови нового прекрасного суспільства, вони аж ніяк не в захопленні від життєвого устрою ойротів. Особливо не подобається їм кочовий спосіб господарювання, небажання переходити до землеробства, священне ставлення до води, котре призводить до абсолютної антисанітарії, шаманізм як форма задурманювання місцевого населення тощо. Але культуру ойротів, алтай-кіжи, теленгіт-кіжи, інших народностей Алтаю вони закликають вивчати прискореними темпами, щоб у наукових дослідженнях, музеях зберегти алтайську автентичність, котра дуже швидко (так їм здавалося) відіме під натиском соціалістичних перетворень.

Тим не менше, це не означає, що автори цих двох нарисових книг є прихильниками ідеї нівелювання алтайської ідентичності. Навпаки, вони активно виступають за алтайнізацію краю, тобто за навчання у школах і вишах рідною мовою, підготовку кваліфікованих місцевих кадрів, видання газет і книг рідною, тюркською, мовою, вивчення

фольклору, етнографічних особливостей... Алтайнізація така близька для них через стійкі аналогії з завоюваннями і труднощами українізації! Алтайнізація й українізація – дві грані єдиного процесу коренізації. Риса, яка притаманна мандрівному нарису, – порівнювати «як у них» з тим «як у нас», тому час від часу нарисовці знаходять спільні риси чи докорінні відмінності місцевих та українських пейзажів, ліричних пісень, соціально-політичних і економічних перетворень «удома» й «тут». Вони не тільки дізнаються, розпитують про Алтай і алтайців, але й багато розповідають про свою Батьківщину, про Харків, про промислові підприємства, про колективізацію, її звершення тощо.

Мандрівники в деталях відтворюють облаштування юрт, раціон алтайців, який базувався на молокопродуктах (сюті), і тому неприйнятний для європейця. В. Вовк і В. Русаков констатують, що багато дітей-ойротів тікають зі шкіл-інтернатів якраз через те, що їх переводять на незвичне харчування, котре порушує нормальне травлення. Але пропозиція мандрівців змінювати раціон поступово, через проміжні стадії, не знаходить відгуку у місцевого керівництва, якому не хочеться зайвих клопотів у налагодженні нового ланцюжка забезпечення регіональними продуктами. Крім того, «тісні» стіни кімнати гуртожитка також відлякують дітей, котрі прагнуть до звичного життя на відкритому просторі.

У книгах 1931 та 1932 рр. видання дуже детально описано специфічні сімейні взаємини алтайців, їх релігійні вірування, міфологія і фольклор. Особливо ґрунтовно про етнологічні особливості ойротів ідеться у нарисах книги «У країні Алтин-Тау». Так, Аврас, Іткіс і Шматько тільки в загальних рисах розповідають про шаманізм. Натомість Вовк і Русаков викладають основи шаманізму в деталях, характеризують «взаємини» між богами-духами, а також повідомляють про бурханізм, зростання національної самосвідомості як причину появи цього релігійного вчення. Не обмежуються ці автори, на відміну від попередніх, однією тільки констатацією фактів крадіжки наречених для 10–12-річних «женихів», полігамії, культу дітей, особливо чоловічої статі та ін., а намагаються визначити причини явищ. Ці причини – висока смертність серед чоловічого населення, тому старша за віком дружина повинна забезпечити догляд нареченому-підлітку, котрий потім повинен турбуватися про ще більшу кількість нащадків тощо.

Спіраючись на слова відомого місцевого етнологу Івана Яковича Бобрака, Вовк і Русаков із захопленням повідомляють про місцеві пісні, які так докорінно відрізняються від українських. «В піснях Іван Якович та його дочка багато розповіли нам про таємничу тайгу, про любих птиць, що після літа літають на південь, не бажаючи бути свідками зимових страждань бідного кочовика, про біловодну Катунь, що з її люті алтаєць міг

тільки дивуватися, не знаючи чого і для чого вона. Ще нам розповіли й про велетнів, про прекрасну сувору природу, про блакитні мрії... Попрохали ми Івана Яковича заспівати нам найкращої алтайської пісні. Але це його образило.

– Всі пісні Алтаю – найкращі. У нас немає таких пісень, як у руських. <...> Наша пісня проста: лід у горах пливе – пісня, вода біжить – пісня, тайга шумить – пісня, білка на кедрі плигає – пісня. У нас все можна співати піснею.

І справді, алтаєць все своє життя може перекласти на пісню, кожен свій крок» [3, 42].

Саме від Бобрака дізнаються мандрівники про те, «що у алтайців жодної пісні немає про кохання. <...> Навіть і слова такого немає» [3, 43]. І все це знову знаходить логічне пояснення у специфіці патріархального життєвого устрою алтайців.

Своєю чергою, з І.Я. Бобраком спілкувалися також Л. Аврас, В. Іткіс і П. Шматько. Вони наводять у нарисах легенду про появу «прориву» (дуже вузького русла) на Катуні, а також текст ліричної пісні про саму красуню Катунь [1, 36–37]. Вони ґрунтовно розповідають історію Алтаю епохи середньовіччя, про прихід росіян після 1757 р., утиски алтайців і зростання національної вороженечі. Її «осколки», які були перепонами алтаїнізації, залишалися живучими і на початку 1930-х років. «В кожному аїлі працюють лікнепи. Важко тут з алтаїнізацією. Половина тут росіян. Віками гнітили алтайців. Їх називали "іногородцями". Навіть і зараз можна почути це слово – бодай од відомого проф. Сапожнікова» [3, 15].

Нариси книги «У країні Алтин-Тау» «бачать» людину. Перед нами постають колоритні, неповторні портрети вже згаданого І. Бобрака, а також місцевих художника Гуркіна і композитора Анохіна. А ще ґрунтовні характеристики провідника-алтайця через тайгові гори Івана Прокоповича і невдалого човняра Івана Івановича. Індивідуалізовані також і всі чотири українці – учасники експедиції.

Мандрівні нариси цікаві вже тими екзотичними краями, про які розповідають, навіть якщо це безпристрасний виклад побаченого чи почутого. Але читацьке зацікавлення, безперечно, зростає, якщо автор знаходить можливість дивувати нас, вибудовувати і тримати інтригу, якщо його стиль жвавий, у формі невимушеного спілкування з читачем як із рівнею. Образ оповідача є тим композиційним центром, навколо і крізь призму якого вибудовуються факти, явища, люди, котрі постають перед мандрівниками просто у хронологічній послідовності, у переважній більшості випадків без будь-якого причинно-наслідкового зв'язку.

«Факт і його індивідуальне, особистісне осмислення – такі два наріжні камені нарисового жанру» [7, 202]. «У нарисі частіше, ніж у будь-якому іншому жанрі, героєм виступає сам автор. Він не тільки задовольняється роллю

“передавальної інстанції”, втручається в події, оцінює їх, чи то прямо, чи то завуальовано виголошує вирок. Ступінь авторської участі у відтвореному житті визначає стрій і характер багатьох нарисів, їх публіцистичність...» [4, 24]. У цьому сенсі повноцінним образом оповідача наділена книга «У країні Алтин-Тау», незважаючи на те що у неї офіційно два автори і до того ж використовуються щоденники двох інших учасників мандрівки. Екскурси-штрихи в майбутнє, із заявами на зразок «але про це поговоримо далі...», ретардації, детальний опис колізій – усе породжує бажання не відриватися від тексту. Емоційно, з тонким почуттям гумору, об’єктом якого часто стають і самі мандрівники, йдеться про перипетії пересування пішки, верхи і водним транспортом.

Наприклад, несподіване відкриття того, що в дорозі сильно докучають комахи, оповідач коментує так: «Ох і лаяли ж ми отого професора Сапожникова, що пише, ніби на Алтаї немає комарів та мошки... Та нічого робити, це не вперше...» [3, 88]. А чого вартий хоч би такий ліричний відступ на останніх сторінках книги! «Алтай! Ти знову далекий, ти знову ховаєш у захмарних горах свої невідомі таємниці. Ти знову, ховаючись за обрії, зливаючи свої снігові хребти з небом, мутно синіючи далеко, далеко...» [3, 113]. У цьому сенсі, звичайно, «Алтин-Тау» й особливо «По Казакстанському Алтаю» суттєво програють книзі В. Вовка та В. Русакова.

Це можна зауважити навіть за пейзажно-інтер’єрними замальовками. Вони є у всіх трьох нарисових книгах. На тлі двох інших «У країні Алтин-Тау» вирізняється в цьому плані не тільки більшою ґрунтовністю та більшою кількістю, але й образністю, довершеною риторикою, яка лише підкреслює точність і конкретність описаного («Спускаємось низкою – один за одним – по гострому, мов пилка, реброві. Круто праворуч гора обривається в таєжну долину, а ліворуч кратер, на дні якого синіє кругле гірське озеро. А яке синє! Мов там розчинено англійську блакить. Навіть сніг, що краєм пірнув у воду, теж чудово синій» [3, 78] і багато інших подібних коротких замальовок). А ось які сухі, безпристрасні описи переважають у книзі А. Б-ва: «Береги Іртиша за Семіпалатінськом не цікаві. Все поля й поля. Де-не-де понад берегом розкидані лози: в іншому місці – невеличкий лісок, а то – знову степ, знову поле. Часом на Іртиші кілометрів за 50 вище від Семіпалатінська, особливо восени, можна бачити лебедів, що прилітають з навколишніх озер» [2, 15]. Не настільки безбарвні, як у А. Б-ва, але й не настільки яскраві, як у Вовка і Русакова, пейзажі й інтер’єри у книзі «Алтин-Тау (Золоті гори)»: «Дорога, покинувши селище зарічного Бійська, увійшла у молодий лісок. Густий сосняк в сумішці з березками товпиться біля дороги, дивиться, як, жовтіючи свіжим піском, весело

біжить вона ген-ген далеко – спочатку лісистою рівниною, а далі підніметься в гори і почне ліпитися вузькою стежкою над проваллям, де, розбиваючись у піну, шумить гірська ріка» [1, 18]. Опис не позбавлений образності, але в більшості своїй використані тропи – традиційно-шаблонні.

Мовне оформлення, безперечно, також є важливим чинником мандрівного нариса, його привабливості для читача. «Неуважність до фрази, стилю, композиції – або ознака професійного невміння, або – що ще гірше – лінощів думки і руки. Більшість нарисовців проходить непогану школу газетної діяльності. Але часто разом із корисним багажем літератор прихоплює колекції лексичних стандартів, композиційних штампів, універсальних деталей. Нарис <...> народжується в подоланні інерційного мислення, трафаретних прийомів <...>. Істинні майстри жанру ніколи не були байдужими до архітектоніки і лексики нариса. Вони сміливо здійснювали мовні пошуки, ішли на композиційні експерименти» [4, 18]. Мовний стиль є не лише «зовнішньою» окрасою мандрівного нариса, але й допомагає відчути неповторність, усе різноманіття відтвореного краю, в тому числі й Алтаю – об’єкта дослідження в аналізованих книгах і в даній статті.

Отже, кілька слів про використання у текстах слів алтайських мов, котрі або не мають аналогів в українській мові, або відтворюють місцевий колорит. Таких слів немає у нарисах А. Б-ва, уже згадувалося, що алтайці, киргизи і казахи для мандрівників, швидше за все, були на одне обличчя, бо їх неповторність нецікава. У книзі Авраса, Іткіса і Шматька місцевих слів уже чимало: ойроти, айла, юрта [1, 14], каймак (сметана), чегень, арачка (алкогольні напої з молока) [1, 15], аймак (район) [1, 34], бичик (книга) [1, 44] та ін. Пояснення невідомих для читача слів подається одразу в тексті, і з’являються ці слова час від часу, тобто немає їх цілеспрямованого подання.

У книзі Вовка і Русакова слова алтайських мов зустрічаюся ледь не на кожній другій-третьій сторінці. Їх значення розкривається як безпосередньо у тексті, так і (значно частіше) у підряднику. При цьому не тільки розкривається їх значення, але й повідомляється про призначення того чи іншого предмета, про сутність явищ, про їх значення в житті алтайців: курмес (чорт), махан (м’ясо) [3, 46]; хазаукх (росіянин) [3, 48]; піти з пичахом на аю (піти з ножем на ведмедя) [3, 52]; сют (молоко) [3, 55] та ін. Наведені в «У країні Алтин-Тау» лише одні алтайські слова самі по собі можуть бути хорошим довідником про Алтай і, головне, його мешканців.

Із 1933 р. починається процес згорання коренізації у всесоюзному масштабі, що знайшло відбиток і в українській, і в алтайській культурі. Різко скоротилася кількість поїздок у національні окраїни, ще менше стали писати мандрівні

нарис: кому хочеться бути звинуваченим у тому чи іншому «націоналізмі», у культивуванні пережитків минулого тощо? Але тексти трьох нарисових книг про поїздки українців на Алтай,

що подають три взаємодоповнювальні погляди на минуле і майбутнє двох народів, викликають зацікавлення і зараз, хоча вкрай нечасто потрапляють до рук читача.

ДЖЕРЕЛА

1. Аврас Л. Алтин-Тау (Золоті гори): подорож до далекого Алтаю / Л. Аврас, В. Іткіс, П. Шматько. – Харків–Одеса : Молодий більшовик, 1931. – 88 с.
2. Б-в А. По Казакстанському Алтаю : дорожні нариси / А. Б-в (А. Бірюков). – Х. : Військове вид-во «На варті», 1933. – 116 с.
3. Вовк В. У країні Алтин-Тау : дорожні нариси / В.Г. Вовк і В.І. Русаков. – Х. : Український робітник, 1932. – 117 с.
4. Кардин В. Герой наших дней : заметки о современном очерке / В. Кардин // Знамя. – 1985. – Кн. 10. – С. 7–27.
5. Козьмин В. Жанр очерка / В. Козьмин // Литература в школе. – 1985. – № 1. – С. 56–57.
6. Новицький М. Передмова / М. Новицький // Недоля Л. Жовті брати: Кризь Хіну. – Х. : Український робітник, 1929. – С. 3–16.
7. Сухих І. По законам искусства : заметки о современном очерке / Игорь Сухих // Звезда. – 1987. – № 1. – С. 200–207.

Объектом характеристики в статье стали украинские путевые очерки начала 1930-х годов, в которых речь идет об Алтае, его природе, ресурсах, экономике, ментальности и культуре местного населения. Анализируются жанровые, нарративные, стилистические особенности очерков, формы и средства «угла зрения» украинцев на алтаинизацию и экзотику края.

Ключевые слова: *путевой очерк, Алтай, ойроты (алтайцы), украинизация, алтаинизация, наррация.*

In the article, the subject of research is Ukrainian travel essays of the beginning of 1930s about Altai, its nature, resources, economy, mentality and culture of the local population. The genre, narrative and stylistic features of essays, their forms and means of "point of view" of Ukrainians on the altainization and exotic countryside are analysed.

Key words: *travel essays, Altai, Oirots (Altai), ukrainization, altainization, narration.*

УДК 811+81'+165.194

Ольга Копусь

ЗАСТОСУВАННЯ КОГНІТИВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті на прикладі українських фольклорних, прозових та поетичних творів проілюстровано методику роботи з текстовим концептом і виокремлення історичних ознак культурного концепту; розкрито роль художнього контексту в моделюванні структури культурного концепту.

Ключові слова: *текстовий концепт, культурний концепт, концептуальний аналіз, художній текст.*

Здобутки когнітології забезпечують застосування ефективних методик концептуального аналізу художніх текстів, спрямованого на моделювання певних концептосфер,

виявлення особливостей засобів їх мовного вираження. Концепти як основні поняття когнітивної лінгвістики акумулюють загальнолюдські, соціальні, групові, а також національно-культурні